

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Clara Janson

Nödvärnsrättens subjektiva element

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin: HT 2016

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Allmänt	4
1.2 Syfte	5
1.3 Frågeställningar	5
1.4 Avgränsningar	6
1.5 Metod	6
1.6 Material	7
1.7 Disposition	7
2 NÖDVÄRN	8
2.1 Nödvärnsrättens funktion	8
2.2 Nödvärnsexcess	9
2.3 Bevisning	10
2.4 Nödvärnsrättens subjektiva element	12
2.5 HD-praxis	14
2.5.1 Vallåkra-fallet	14
2.5.2 Invandrar-fallet	15
2.5.2.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning	16
2.5.2.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning	16
2.5.3 Dykarkniv-fallet	17
2.5.3.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning	17
2.5.3.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning	18
2.5.4 Rån-fallet	19
2.5.4.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning	20
2.5.4.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning	20
2.5.5 Hammar-fallet	21
2.5.5.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv utredning	21
2.5.5.2 Nödvärnsexcess? – Subjektiv bedömning	22
2.5.6 Samuraj-fallet	23
2.5.6.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning	23
2.5.6.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning	24

3 ANALYS	25
3.1 Analys av rättsfall	25
3.1.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning	26
3.1.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning	27
3.2 Bedömning av Vallåkra-fallet	28
3.3 Diskussion	29
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	30
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	31

Summary

The jurisprudential essay investigates self-defence and excessive force with focus on how the attacked person has perceived the encounter. It emerged that the assessment is done in two steps. First, self-defence is evaluated in accordance to Chapter 24 §1 BrB and assesses whether the person has acted obviously indefensible. This is determined by objective circumstances, with an exception for investigating if it is a case of imagined self-defence. If the person has acted obviously indefensible the assessment goes on to the next step which is to evaluate whether the person has been able to come to his senses in accordance to Chapter 24 §6 BrB. At this stage the assessment shifts to take subjective circumstances into account as for example character traits and reactions. Based on a number of court cases it has come clear that the aforesaid assessment is done in a relatively systematically and effective procedure. Although, a problem is visible concerning the complexity of subjective feelings and perceptions as they affect people differently. Therefore, a possible solution could be to establish a systematic and organised cooperation between the judiciary and the psychiatric sector in order to develop a better understanding of how a person reacts to a specific self-defence situation.

Sammanfattning

Den rättsvetenskapliga uppsatsen behandlar nödvärn och nödvärnsexcess med fokus på hur den angripne subjektivt har uppfattat angreppet. Det framkom att bedömningen görs i två steg. Först prövas nödvärn i enlighet med 24 kap 1 § BrB och bedömer ifall personen agerat uppenbart oförsvarligt. Detta avgörs utifrån objektiva omständigheter, med undantag att bedöma ifall det är fråga om putativt nödvärn. Om fallet varit så att den angripne handlat uppenbart oförsvarligt går prövningen vidare till det andra steget att avgöra ifall denne svårligen kunnat besinna sig enligt 24 kap 6§ BrB. I detta skede går bedömningen över till att beakta subjektiva omständigheter såsom karaktärsdrag och reaktioner. Utifrån ett antal rättsfall framkom det att ovanstående prövning görs på ett relativt systematiskt och effektivt sätt. Ett problematiskt område är dock att uppfattningar och känslor är subjektiva, komplexa och kan påverka människor på olika sätt. Därför hade ett metodiskt och organiserat samråd med psykiatriskt expertis utveckla förståelsen för hur en person reagerar under en specifik nödvärnssituation.

Förkortningar

BrB

Brottsbalken

HD

Högsta domstolen

Kap

Kapitel

T.ex.

Till exempel

1 Inledning

1.1 Allmänt

Nödvärn är en ansvarsfrihetsgrund i situationer då det krävs att en angripen tar till våld för att ha en möjlighet att försvara sig mot ett brottsligt angrepp. Trots att agerandet i annat fall hade bedömts brottsligt undgår personen ansvar under förutsättning att det inte är uppenbart oförsvarligt eller vidare att personen svårligen kunnat besinna sig.¹

Efter att ha läst om Vallåkra-fallet, där en äldre man skjuter två bröder och åberopar nödvärnsrätt, fick jag inspiration till att vidare granska hållbarheten i domstolars bedömningar av en subjektiv uppfattning om fara. Nödvärnsrätten är till en början en objektiv ansvarsfrihetsgrund men när det blir aktuellt med nödvärnsexcess växlar bedömningen över till att utgå från hur den angripne subjektivt upplevde situationen.² Problematik som kan uppstå är bland annat att det i efterhand kan vara en svårighet att bedöma hur en individ reagerat i en specifik situation. Denne hade troligtvis inte samma möjlighet att överväga möjliga alternativ som en domstol har i efterhand, då de utan brådska kan resonera utförligt angående hur faran kunnat hanteras.³

Vallåkra-fallet är ännu inte avslutat. Fallet återkommer i avhandling och analys som ett typexempel med utrymme för diskussion.

¹ Halén, Ann-Christine & Olson, Anna, Nödvärnsrätt och möjligheter till ersättning, Fischer, Stockholm, 1991, s. 11.

² Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar: om tillåtet och otillåtet våld i nödsituationer, Forum, Stockholm, 1972, s. 111.

³ Blomkvist, Rätten till självförsvar: om tillåtet och otillåtet våld i nödsituationer, s. 55.

1.2 Syfte

Syftet med avhandlingen är att granska och utvärdera domstolars tillvägagångssätt för att utröna en nödvärnssituation i efterhand. I synnerhet det subjektiva elementet som blir aktuellt vid nödvärnsexcess. Vidare att belysa betydelse och problematik kring det subjektiva elementet i utredningen. Eftersom nödvärnsexcess utgår från den angripnes uppfattning av en situation blir det av betydelse vad för sorts utredningsmetoder domstolen använder sig utav, att dessa är effektiva och följs på ett systematiskt sätt. Detta för att upprätthålla allmänhetens rättssäkerhet och förutsebarhet likaväl som att det bli en rättvis utgång.

1.3 Frågeställningar

Följande frågeställningar kommer ligga till grund för den vetenskapliga uppsatsens avhandling. Utav de tre är den sista av central betydelse.

1. På vilket sätt beaktas det subjektiva elementet under bedömningen av nödvärnsrätten?
2. Är tillvägagångssättet för bedömningen effektivt och systematiskt?
3. Finns det brister i bedömningen gällande det subjektiva elementet i nödvärnssituationen? I sådana fall, vad skulle kunna förbättras för att utreda den angripnes subjektiva upplevelse av en nödvärnssituation?

1.4 Avgränsningar

För att begränsa omfattningen av ämnet har ett antal avgränsningar gjorts. För det första kommer endast excess i 24 kap 6 § BrB i förening med ansvarsfrihetsgrunden nödvärn enligt 24 kap 1 § BrB att behandlas i följande avhandling, alltså bortses från andra rättfärdigande handlingar. För det andra görs en avgränsning av den angripnes utövande av nödvärnsrätten gentemot angriparen, nödvärnshjälp och övriga deltagare kommer ej att beaktas. För det tredje ska det klargöras att benämningen *subjektiva element* endast åsyftar en personlig upplevelse och *objektiva element* endast åsyftar sakförhållanden i denna avhandling. De subjektiva och objektiva straffrättsrekvisiten som ska vara uppfyllda för brottslighet ska därmed inte sammanblandas med ovanstående uttryck och kommer inte heller att omfattas av utredningen.

Sammanfattningsvis kommer uppsatsen att ta sikte på den subjektiva uppfattningen hos en person som ensamt, under ett angrepp, tillämpar sin nödvärnsrätt gentemot angriparen.

1.5 Metod

Avhandlingen utgår från en rättsdogmatisk metod. Ett antal rättsfall redovisas och jämförs för att tydligt se likheter och skillnader i domstolarnas bedömningar av det subjektiva elementet. Granskningen sker genom en subjektiv tolkning av lagtexten och vidare en teleologisk tolkning för att undersöka ifall nödvärnsrättens syfte, att låta en angripen försvara sig ansvarsfritt inom vissa gränser, når framgång i samtliga fall. Även med beaktande av e contrario-slut, alltså pröva huruvida det finns brister i nämnda utredning och om den angripnes uppfattning bortfaller trots dess avgörande betydelse. Utifrån ett genomgående rättskritiskt perspektiv övergår utredningen till en rättsutvecklingsanalys som avslutar den vetenskapliga skriften.

1.6 Material

Materialet som ligger till grund för det rättsvetenskapliga skriften är främst HD-praxis, utgörande av ett antal rättsfall. Urvalet av målen har skett utifrån de faktorer som utmärkt sig som relevanta. Först och främst faller samtliga rättsfall in under ämnet på ett tydligt sätt, de utreder nödvärn och nödvärnsexcess. Därefter har målen kompletterande infallsvinklar genom att nödvärnshandlingarna har inkluderat olika slags tillhyggen, samt att bland annat tidsomfattning, tid på dygnet, persontyp, och angreppstyp har differentierats vilket gör utredningen mer intressant. Handlingarna omfattas alltså av samma bestämmelser men visar att situationerna kan utspela sig på olika sätt vilket kan försvåra en enhetlig utredningsmetod.

Utöver HD-praxis har doktrin och förarbeten granskats. För att reflektera över framlagd praxis ger detta material en utökad bild av vad övriga jurister studerat och haft åsikter om gällande ämnet. På denna punkt har även en intervju med Lars Kruse belyst kritiska reflektioner.

1.7 Disposition

Följande studie fokuserar på hur domstolen går till väga för att klargöra en angripens subjektiva föreställning av ett nödvärnsförlopp. Inledningsvis introduceras således nödvärnsrätten med en djupgående redovisning av dess funktion, behandling av bevisning och redogörelse av det subjektiva elementet i kap 2. Därefter följer HD-praxis och en genomgång av fem olikartade rättsfall i kap 3. Avslutningsvis sker en återkoppling till de inledande frågeställningarna för att analysera och dra slutsatser från det föregående materialet. Slutligen tillämpas den samlade analysen på ett sista rättsfall som ännu inte är avslutat och följs av en diskussion.

2 Nödvärn

2.1 Nödvärnsrättens funktion

Funktionen av nödvärnsrätten är att undanröja straff för i annat fall brottsliga gärningar då en angripen person ska undvika fara.⁴ Nödvärnsrätten kommer till uttryck i 24 kap 1 § BrB och är en rättfärdigande omständighet. Däremot krävs det att handlingen inte är uppenbart oförsvarlig, vilket är en förutsättning för ansvarsfriheten.⁵ Har personen gått utöver det som innefattas i nödvärnsrätten kan handlingen fortfarande vara ansvarsbefriad i förening med tillhörande nödvärnsexcessbestämmelse i 24 kap 6 § BrB. Blir detta inte tillämpligt kan det i vart fall åberopas som en ursäktande omständigheter enligt 29 kap 3 § p. 5 BrB.⁶

Det är av betydelse att skilja mellan angreppstidpunkten och när det är avslutat eftersom rätten endast omfattar inledda eller överhängande brottsliga överfall. En vedergällningshandling är alltså inte inkluderad i nödvärnsrätten.⁷ Däremot är det inte nödvändigt att den angripne vid tillfället för handlingen varit medveten om att situationen omfattats av bestämmelsen. Det är alltså möjligt att åberopa den som tillämplig, trots att man inte insett att det varit fråga om en nödvärnssituation förrän i efterhand, oavsett den angripnes ursprungliga syfte.⁸ Anledningen till detta är att nödvärn i detta skede är en objektiv ansvarsfrihetsgrund och domstolen ska se till och döma utifrån de konkreta omständigheterna i fallet, oavsett hur personen har uppfattat sitt eget handlande och möjligheter till att undgå ansvar.⁹ Detsamma gäller vid en

⁴ Jareborg, Nils, Allmän kriminalrätt, Iustus, Uppsala, 2001, s. 256.

⁵ Asp, Petter & Ulväng, Magnus, Kriminalrättens grunder, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013, s. 210.

⁶ Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne & Ågren, Jack, Straffansvar, 9., [omarb.] uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2015, s. 66, 112.

⁷ Blomkvist, Rätten till självförsvar: om tillåtet och otillåtet våld i nödsituationer, s. 17.

⁸ Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 9, 215.

⁹ Proposition 1993/94:130, s. 31, 69.

inbillad nödvärnssituation, så kallat putativt nödvärn. Ett typiskt exempel är hot med en leksakspistol, vilket den angripne är i villfarelse om.

Bedömningen gör som om den angripnes uppfattning varit riktig. Däremot kan inte en simpel hänvisning till putativt nödvärn nå framgång när det egentligen är fråga om brist på kunskap, endast missuppfattningar är ursäktliga.¹⁰

Omfattningen är snäv i den mening att nödvärnsrätten endast är tillämplig i fall då den angripne vidtar åtgärder gentemot angriparen själv eller dennes intressen.¹¹ Därefter kan inte angriparen åberopa egen nödvärnsrätt för att skydda sig mot en laglig, alltså ej uppenbart oförsvarlig¹², nödvärnshandling eftersom det inte är ett brottsligt angrepp.¹³ Däremot är omfattningen av själva handlingen bred. Rätten är relativ i förhållande till omständigheterna i fallet och handlingen är tillåten så länge den inte är *uppenbart oförsvarlig*. En utgångspunkt är att handlingen inte ska stå i disproportion till vad som krävs för att avvärja angreppet och att förhållandet mellan skadan man orsakar och skadan man riskerar inte är av alltför olika grad.¹⁴

2.2 Nödvärnsexcess

Nödvärnsexcess kommer till uttryck i 24 kap 6 § BrB. Det krävs två förutsättningar för att denna bestämmelse ska bli tillämplig, nämligen att nödvärnsbestämmelsen i 24 kap 1 § BrB har varit aktuell och att denna rätt har överskridits. Åtgärden är alltså olovlig i sin karaktär men kan överses under vissa förhållanden – nämligen då denne *svårligen kunnat besinna sig*. Som tidigare nämnts frikänns därmed en person som överskridit sin

¹⁰ Jareborg, Nils, Straffrättens ansvarslära, Iustus, Uppsala, 1994, s. 144 f.

¹¹ Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 215.

¹² Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 216.

¹³ Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 213.

¹⁴ Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 216 f.

nödvärnsrätt om detta rekvisit är uppfyllt.¹⁵ Det är straffritt på grund av att personen inte haft möjlighet att anpassa sig till att handla rättsenligt.¹⁶

Det är i detta skede som bedömningen övergår till att se till den angripnes egna uppfattning av hur situationen har sett ut. Trots att personens agerande har varit uppenbart oförsvarligt objektivt sett enligt 24 kap 1 § BrB, så kan den angripnes subjektiva bedömning ha förorsakat att denne svårligen kunnat besinna sig. Bedömningen avgörs utifrån blir hur faran sett ut från den angripnes perspektiv och även andra bidragande faktorer som t.ex. dennes egna personlighetsdrag.¹⁷

Även i detta fall kan det bli aktuellt med putativsituationer och så kallad putativ nödvärnsexcess. På motsvarande sätt utgår bedömningen ifrån hur personen i fråga har uppfattat omständigheterna.¹⁸

I nästkommande avsnitt görs en mer djupgående redovisning avseende bedömningen av rekvisitet *svårligen kunnat besinna sig* göras och vilka faktorer som är av avgörande betydelse. Tillvägagångssättet och hur det ser ut i praktiken redogörs därefter under HD-praxis.

2.3 Bevisning

Nödvärnsinvändningar förekommer relativt ofta när det är fråga om våldsbrott.¹⁹ En svårighet angående bevisningen av nödvärnshandlingar är att det ofta är ord mot ord, samt att uttalandena i många fall är direkt motsägande. Det är problematiskt för domstolarna att bearbeta detta. Även vittnen kan göra bedömningen svår eftersom de antingen kan vara jäviga eller ha en ofullständig bild av vad som har hänt. För att komplettera denna otydliga bild samlar man all bevisning som är tillgänglig från brottsplats,

¹⁵ Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 376 f.

¹⁶ Jareborg, Nils & Ulväng, Magnus (red.), Tanke och uppsåt, 1. uppl., Iustus, Uppsala, 2016, s. 172.

¹⁷ Leijonhufvud, Straffansvar, s. 112 ff.

¹⁸ Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 378 f.

¹⁹ Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 267.

kroppsskador, förhör och dylikt till förundersökningsprotokollet i syfte att rekonstruera händelsen i möjligaste mån.²⁰

Bevisbördan att visa nödvärnsbestämmelserna otillämpliga ligger på åklagaren. Beviskravet är uppnått när denne visat att invändningen förefaller som obefogad. Dock är det möjligt att uppfylla detta krav utan några konkreta bevis, förutsatt att den som åberopat nödvärn inte har någon grund till stöd för sitt yttrande eller att det anses vara motsägande och ska då ej tas hänsyn till.²¹

Domstolen ska alltså enligt 24 kap 1 § BrB se till *angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt* och avgöra utifrån dessa ifall åtgärden är *uppenbart oförsvarlig*. Dessa faktorer grundas objektivt.²² Det förstnämnda rekvisitet, *angreppets beskaffenhet*, åsyftar angriparens beskaffenheter såsom t.ex. styrka, ålder och storlek, som kan ha betydelse för hur allvarligt hot det är fråga om. Under det andra rekvisitet, *det angripnas betydelse*, är det mer fråga om vad angreppet är riktat mot, t.ex. person eller ägodel. Under det tredje rekvisitet, *omständigheter i övrigt*, är det upp till domstolen att beakta utifrån fallets helhet ifall det var något speciellt som hade inverkan på faran.²³

Gällande nödvärnsexcess utgår bedömningen från ifall den angripna *svårligen kunnat besinna sig* eller inte.²⁴ Detta kan skiljas avsevärt från fall till fall eftersom prövningen ser till den angripna personens uppfattning i den specifika situationen.²⁵ Faktorer som utredningen utgår ifrån är dels de objektiva omständigheterna som man utgick från under bedömningen ifall agerandet var uppenbart oförsvarligt. Bland annat vilken typ av hot det är fråga om, dess beskaffenhet och tidsomfattningen. Vidare beaktas under nödvärnsexcessbedömningen även den angripnes personliga karaktärsdrag och temporära subjektiva reaktioner. Objektivt ser man alltså främst till hur faran sett ut, ifall hotet varit allvarligt och överhängande eller ifall det var hastigt och överraskande. Att det subjektiva elementet beaktas

²⁰ Blomkvist, Rätten till självförsvar, s. 72.

²¹ Proposition 1993/94:130, s. 30.

²² Proposition 1993/94:130, s. 31 f.

²³ Jareborg, Kriminalrättens grunder, s. 217 f.

²⁴ Jareborg, Straffrättens ansvarslära, s. 261.

²⁵ Leijonhufvud, Straffansvar, s. 112.

innebär däremot inte en självklarhet att domstolen avgör att denne haft svårigheter att besinna sig, omständigheterna kan vara sådana att besinning borde ha ernåtts trots personens subjektiva tillstånd.²⁶

Hur ovanstående subjektiva faktorer ska beaktas i praktiken är relativt oklart. Klarlagt är hur som helst att bedömningen av nödvärnsexcess ska utgå ifrån personens egna föreställning. En svår och obestämd avvägning är däremot i vilken omfattning personliga inflytanden ska fästas avseende vid. Alltså huruvida det krävs att anledningarna till att personen haft svårigheter att besinna sig är kopplade till nödvärnshändelsen. Alternativt att skälen kan vara fristående från vad som har hänt i det aktuella fallet och påverkar personen antingen ständigt, som t.ex. personlighetsdrag, eller tillfälligt, som t.ex. att något besvärande inträffat under dagen, men är oberoende av nödvärnshändelsen. Frågan kring denna avvägning är inte ännu tydligt och allmänt fastställd, men även fristående faktorer kan väga in i bedömningen. Däremot är någon slags förbindelse mellan skäl och excessagerandet att föredra för att det ska fästas avseende vid.²⁷

2.4 Nödvärnsrättens subjektiva element

Nödvärn enligt 24 kap 1 § BrB är alltså en objektiv ansvarsfrihetsgrund vilket gör att domstolens bedömning ska grundas på de faktiska omständigheterna i fallet. Därmed ska gärningspersonens uppfattning i detta skede bortses från.²⁸ Vad gäller nödvärnsexcess däremot så utgår utredningen ifrån hur personen som handlat i nödvärn har upplevt händelsen och subjektiva element blir mer relevanta.²⁹ Rättsenligt ska alltså prövningen ske utifrån objektiva grunder fram tills det eventuellt blir fråga om nödvärnsexcess, först då ska hänsyn tas till personens egna förklaringar.³⁰

²⁶ Jareborg, Nils, *Brottsbalken: kap. 23-24 med mera*, Iustus, Uppsala, 1985, s. 88 f.

²⁷ Jareborg, Tanke och uppsåt, s. 174 ff.

²⁸ Leijonhufvud, *Straffansvar*, s. 68.

²⁹ Leijonhufvud, *Straffansvar*, s. 112.

³⁰ Blomkvist, *Rätten till självförsvar*, s. 111.

Det har uppstått en del diskussioner och åsikter angående hur bedömningen ska göras gällande de subjektiva elementen. Bland annat har Curt Blomkvist i *Rätten till självförsvar* uttryckt kritiska reflektioner i samband med att utreda nödvärnsbedömningar. Han uttrycker bland annat: ”Utan att fästa en betydande vikt vid den angripnes egna uppgifter är det givetvis en nära nog hopplös uppgift att leva sig in i hans föreställningar om det dramatiska händelseförloppet.”³¹ Blomkvist framför även problematik gällande faktorer i nödvärnshandlingar som är svåra att utreda i efterhand. Nämligen omständigheter som endast de inblandade har kännedom om, och ibland inte ens de har en klar minnesbild av. Det kan t.ex. avse angriparens avsikt att fortsätta angreppet – alltså ifall det är överhängande eller avslutat, den angripnes syfte att hämnas, ifall faran avvärjts på ett otillbörligt sätt, kraften i handlandet eller övriga omständigheter som påverkat skadans art på ett oförutserbart sätt.³²

Lars Kruse, försvarsadvokat i Vallåkra-fallet, framställer betydelsen av att domstolen har förmåga att tyda den aktuella händelsen, vilket kräver att de har ”förståelse för och kunskaper om den mänskliga förmågan/oförmågan att göra rationella överväganden under stor eller t o m extrem stress.” Han påpekade detta som bristfälligt för tillfället och nödvändigt att utveckla.³³

I följande avsnitt kommer HD-praxis att redogöras för. Vidare kommer ämnet granskas utifrån dessa avgöranden för att pröva dess systematik.

³¹ Blomkvist, *Rätten till självförsvar*, s. 111.

³² Blomkvist, *Rätten till självförsvar*, s. 108 f.

³³ Kruse, Lars; försvarsadvokat i Vallåkra-fallet. Intervju 2016-12-09.

2.5 HD-praxis

I följande avsnitt kommer domstolarnas bedömningar att granskas och redogöras för. Därefter görs en jämförande analys diskutera vilka faktorer som är avgörande för att undersöka det subjektiva elementet i olika situationer.

2.5.1 Vallåkra-fallet

Inledningsvis redogörs ett mål, B 5717-15 vidare benämnt Vallåkra-fallet, som inte ännu är avgjort av högre instanser. Omständigheterna beskrivs översiktligt och fallet återkommer sedan i analysen när övriga rättsfall granskats och principer formats. Detta för att pröva hur Vallåkra-fallet sannolikt kommer avgöras, med hjälp utifrån rådande praxis utan ett nuvarande facit. Tingsrättens dom kommer att bortses från, endast omständigheterna i målet beaktas.

Det faktiska förhållanden som framkom under utredningen var följande: En äldre man, Karl-Gustaf, sköt två bröder, Fredrik och Simon, varefter båda omkom. Karl-Gustaf hade tidigare haft en relation med deras mamma, vilket bröderna ogillade. Både Fredrik och Simon hade kriminell bakgrund och bott hos fosterfamiljer i perioder sedan tidig ålder. Mamman, Helen, hade uttryckt sin egen rädsla för sina söner och varnade Karl-Gustaf angående deras missnöje, aggressivitet och yttrade dödshot gentemot Karl-Gustaf och hans hund. Karl-Gustaf hade ett antal gånger upplevt dem som hotfulla och misstänkte bröderna för att bland annat ha krossat hans fönster. De hade även haft kontaktförbud gentemot Karl-Gustaf.

Den aktuella kvällen hade Karl-Gustaf kommit hem sent på kvällen efter jobb. Han bodde ensligt på en gård och närmsta granne var Helens familj. Relationen med Helen hade nyss avslutats och hon skulle återgå till sin man. Karl-Gustaf vidtog försiktighetsåtgärder som att parkera sin bil på en viss plats och hade planerat möjliga sätt att signalera efter hjälp, ifall han blev överfallen. Han hörde inkräktarna och såg maskerade,

beväpnade män genom fönstret som ropade hotfulla uppmaningar. Karl-Gustaf blev vettskrämd och ringde sin syster från köket. När han hörde att gärningsmännen krossade glasrutan i dörren fick han panik och hämtade sin hagelbössa i källaren, tände i hallen, gick till dörren och sköt reflexmässigt två skott mot gärningsmännen som stod utanför dörren utan att visa tecken på vidare angrepp. Det framkom sedan att det var Fredrik och Simon som hade varit angripare. Av betydelse för fallet hör även att Karl-Gustaf hjärtproblem, var i chocktillstånd och uppfattade angreppet som livshotande.³⁴

2.5.2 Invandrar-fallet

NJA 1990 s. 210 kommer i fortsättningen hänvisas till som Invandrar-fallet. I målet var det en man, Fasil, som blev överfallen av en grupp ungdomar på väg hem från en nattklubb. Han hade sällskap av en kvinna, Ingrid. På vägen slängde Fasil en glasflaska i marken varvid en grupp ungdomar som de mötte reagerade. Två av ungdomarna, Mikael och Magnus, började därefter förfölja honom. Fasil och Ingrid skyndade från platsen men ungdomarna hann ifatt dem vid en trappa och handgripligheter förekom gentemot Fasil som lyckades ta sig loss och fly. Uppgifter som Ingrid styrkte i sitt vittnesmål. Gruppen av ungdomar fortsatte att förfölja Fasil som tog fram en kniv för att varnande avvärja dem. Magnus uttalade rasistiska utlåtanden om Fasil till Ingrid när hon bad dem sluta. När de hann ifatt honom igen så blev Magnus skuren av kniven i ansiktet, på halsen och jackan efter ytterligare handgripligheter. Fasil åberopade nödvärns- och nödvärnsexcessrätt.

³⁴ B 5717-15.

2.5.2.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning

HD började med att utreda beviskravet som låg på åklagaren. De kom fram till att det i vanliga fall ska vara ställt utom rimligt tvivel men att detta beviskrav blir orimligt att uppnå när det är fråga om att bevisa icke-händelser som det ibland är fråga om vid nödvärnsinvändningar. I situationer då det t.ex. är slagsmål utan vittnen ansåg domstolen att beviskravet var uppfyllt om invändningen förefaller som obefogad. Detta för att det ska vara möjligt att bemöta. HD framförde att samma beviskrav skulle gälla för nödvärnsexcess.

HD fastställde att Fasils version av händelsen hade stöd i bevisning och vittnesmål och var ej vederlagd, varvid det lades till grund för utredningen.

Angående nödvärnsrätten i 24 kap 1 § BrB kom HD fram till att utrymmet för handlande i självförsvar för en angripen är omfattande när utredning gjordes gällande ifall agerandet var uppenbart oförsvarligt. De såg till omständigheter som talade för och emot att det var uppenbart oförsvarligt. Emot var framför allt att det var en stor grupp ungdomar som anslöt till förföljelsen, att det var en allmän förakt i staden gentemot Fasils folkgrupp och att samtliga förföljare hade detta som motiv, han var i en pressad och klämd position och det förekom påbörjad och även förväntad allvarlig misshandel. Omständigheter som talade för att det var uppenbart oförsvarligt var däremot att han använde sig av allvarliga åtgärder med hjälp av ett farligt tillhygge som kunnat förorsaka grov skada. Denna omständighet resulterade i att HD utdömde det som uppenbart oförsvarligt att vidta åtgärder med kniv.

2.5.2.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning

Eftersom handlandet var uppenbart oförsvarligt gick HD vidare till att bedöma huruvida nödvärnsexcess var tillämpligt och därvid ifall Fasil svårligen kunnat besinna sig.

HD tog då ovanstående objektiva omständigheter i beaktning igen, nu med utgångspunkt i Fasils förutsättningar och möjlighet att bedöma

sina alternativa åtgärder. Ytterligare omständigheter som HD såg till i detta skede var dels tidsomloppet, att det var plötsligt och hastigt. Dels beaktade de att han redan blivit misshandlad av samma grupp och dels att hans försök till att avvärja gruppen genom att vifta med kniv inte hade fått något gehör. En avgörande faktor var enligt HD att Fasil haft fog för och även uttryckt stor rädsla efter första angreppen och även för fortsatta anfall. Härav blev domslutet att Fasil frikändes i förenlighet med invändningen om nödvärnsexcess.³⁵

2.5.3 Dykarkniv-fallet

NJA 1994 s. 48 kommer fortsättningsvis att refereras till som Dykarkniv-fallet. Två män, Mikael och Martin, hamnade i tumult efter att Mikael med annan person stulit en CD-spelare ur Martins bil. Händelseförloppet utspelade sig på natten och Martin vaknade när han hörde inbrottet i hans bil. Han tog med sig en dykarkniv och sprang ner och hann ikapp Mikael som han knuffade ner i en buske. Mikael blev skuren av kniven i samband med att de båda föll in i busken och Martin tvingade honom sedan att ropa på sin kompis som försvann med stöldgodset. Martin hittade en av sina CD-skivor i Mikaelns besittning och tog då med honom till en telefonkiosk, med kniven tryckt mot Mikaelns strupe, där han tillkallade polis.

2.5.3.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning

HD utredde ifall Martin agerade uppenbart oförsvarligt och vidare om Martin svårligen kunde besinna sig. Den aktuella situationen föll under nödvärnsbestämmelsens andra punkt. HD förklarade att faktumet att Martin inte var medveten om att Mikael hade någon av hans egendom i besittning saknar betydelse eftersom nödvärn är en objektiv ansvarsfrihetsgrund. Att Mikael faktiskt hade bestulen egendom i sin ficka blev objektivt avgörande, oavsett vad Martin trodde eller visste. De fastställde att rekvisitet *på bar*

³⁵ NJA 1990 s. 210.

gärning var uppfyllt eftersom det inte fanns något tvivel om att händelseförloppet skett inom en så kort tid som minuter efter stölden.

Angående den första centrala frågan ifall Martin agerade uppenbart oförsvarligt hänvisade HD till NJA 1990 s. 210 för att jämföra vad som har ansetts vara uppenbart oförsvarligt vid brukande av kniv. HD uttryckte det som att ”det endast i utpräglade undantagsfall kan komma till resultatet, att det måste accepteras att en person uppsåtligen brukat kniv eller annat livsfarligt vapen för att freda sig”. HD argumenterade för hur det blev tillämpligt på detta fall, i Dykarkniv-fallet var det fråga om ett oavsiktligt skadande och en oträngd situation. Martin handlade vidare riskfyllt och med en grov, farlig kniv. Trots att Martin såg det som sannolikt att även brottslingen kunde ha vapen till hands ansåg HD att Martins agerande fick anses som uppenbart oförsvarligt i och med ovan angivna omständigheter. Den första frågan svaras därmed jakande och han har gått utöver vad som är tillåtet enligt nödvärnsrätten.

2.5.3.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning

HD gick i och med detta vidare med nästa fråga angående ifall Martin svårligen kunnat besinna sig i enlighet med nödvärnsexcessen. De konstaterade utifrån tidigare förarbetens utlåtanden att det i detta skede av processen ska ske en bedömning av den angripnes personliga upplevelse. Faktorer HD sedan beaktade var att Martin hade varit nyvaken och detta efter endast en timmes sömn, han hade handlat i brådska och haft svårt att agera på ett eftertänksamt sätt. Vidare ansåg han att det fanns stor risk för att inbrottstjuven skulle ha vapen, varpå han beväpnade sig själv. Därav bedömde HD att han inte haft förnuftet att avlägsna kniven när det var tydligt att denna inte var nödvändig. Alltså fick även andra frågan ett jakande svar, Martin hade svårligen kunnat besinna sig när han överföll Mikael med kniv.

Utöver skadan Martin tillförde Mikael med kniv så gjorde han sig även skyldig till olaga hot vilket möjligtvis också kunde falla under nödvärnsrätten. HD kom fram till att nödvärnsrätten ska omfatta hela

händelsen för att inte skapa rättsförvirring eftersom det är fråga om ett så pass kort tidsförlopp. Däremot var det vid olaga hotet nya omständigheter som kunde påverka avgörandet. I detta skede ansåg domstolen att försvarsåtgärden var uppenbart oförsvarligt eftersom Martin då undersökt Mikael och konstaterat att denne inte var beväpnad, samt att situationen hade lugnat sig. Att Martin fortsatt hota Mikael med kniven mot strupen var på så sätt oförsvarligt och han hade vid det laget haft chans att lugna ner sig och alltså kunnat besinna sig.

Slutsatsen blev då att Martin undgick ansvar för vållande till kroppsskada på grund av nödvärn och nödvärnsexcess men döms till olaga hot eftersom han överträdde nödvärnsrätten i det avseendet.³⁶

2.5.4 Rån-fallet

NJA 1995 s. 661 kommer i fortsättningen att refereras till som Rån-fallet. I den aktuella händelsen inträffade ett rån i en butik, vilket ledde till att en av de i butiken sköt mot rånarnas bil och en medhjälpare till rånet blev allvarligt skadad. Sammantaget var det Martti som utförde rånet och Teijo som skulle köra bilen, varpå han väntade där. Rånet var i Nidals butik och Bakhtear var dennes besökande vän. När Martti hotade Nidal med pistol och beordrade denne att ge honom pengar lyckades Bakhtear överrumpla Martti och ta över pistolen. Medan Nidal uppehöll brottslingen sprang Bakhtear ut till bilen och sköt skott som träffade Teijo. Bakhtear hade uppfattat det som att personen i bilen famlade mellan sätena som att han hade ett vapen, vilket gjorde att Bakhtear sköt för att alarmera brottslingen i egen förskräckelse. Teijo å andra sidan menade att Bakhtear hade skjutit trots att han hade räckt upp händerna för att signalera att han gav upp, han innehade inte heller något vapen. Den aktuella frågan i fallet var ifall Bakhtear handlade i förenlighet med nödvärnsbestämmelserna.

³⁶ NJA 1994 s. 48.

2.5.4.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning

HD kom fram till följande bedömning. De fastställde att Teijo innehade en passiv roll i rånet, samt att han inte hade något vapen. Därmed omfattades inte handlingarna mot Teijo av rätten till nödvärn eftersom han inte utförde ett angrepp. Däremot uppgav HD att även Bakhtears uppfattning var tvungen att beaktas i prövningen. Eftersom hans föreställning om att Teijo var beväpnad inte blev motbevisad bedömdes det som riktigt trots att det funnits tvivel om dess sanning. I och med detta förelåg det fog för nödvärn eftersom Bakhtear trodde att Teijo hade ett vapen och att det förelåg ett angrepp mot honom. Vidare utredde de därför huruvida försvarshandlingen var uppenbart oförsvarlig enligt 24 kap 1 § BrB. HD kom fram till att en åtgärd med dödshotande vapen endast i synnerliga fall kan bifallas och stå i proportion till angreppet. I det aktuella fallet bedömde de att det enligt Bakhtear funnits ett farligt hot, men att detta inte var av kritisk, brådskande eller tydlig karaktär vilket ledde till att hans allvarliga och hastiga skyddsåtgärd föreföll som uppenbart oförsvarlig. Hotet från föraren var vidare inte påbörjat, utan försvarshandlingen föregicks som prevention.

2.5.4.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning

HD bortdömde även nödvärnsexcessbestämmelserna utan vidare antydan. Ovanstående omständigheter ansågs däremot som förmildrande.³⁷

³⁷ NJA 1995 s. 661.

2.5.5 Hammar-fallet

NJA 2009 s. 234 kommer hädanefter att refereras till som Hammar-fallet. Sammantaget handlar målet om två grannar, fortsättningsvis kallade Johan och Sven, som hamnade i grannosämja. Sven hade tidigare varit i konflikt med ytterligare grannar i området vilket ledde till diverse strafförelägganden gentemot honom. Fram till dagen innan den aktuella händelsen hade stridigheterna mellan Johan och Sven inte varit av fysisk karaktär. Det första kroppsliga angreppet skedde genom att Sven först angrep en grupp grannar med slag. Han återkom sedan till platsen igen med kniv men han avvärjdes från att påbörja angreppet. Efter denna händelse blev Johan mycket berörd och han och hans hustru diskuterade att det var tvungna att flytta. De företog möjliga försiktighetsåtgärder för barnen och varnade grannar och vänner.

Dagen därpå körde Sven upp på Johans tomt med traktor. Han agerade hotfullt och aggressivt och gjorde yttranden om att han skulle skada Johan och hans barn. När Johan hade lockats ut fortsatte hoten och uppmaningar till våld. Än en gång angrep Sven med kniv och Johan försvarade sig med en hammare, först återhållsamt men då Sven efter en stunds återhämtning fortfarande agerade aggressivt och gjorde försök till angrepp så tilltog Johan ytterligare slag med hammaren, nu fler och av kraftfullare karaktär. Sven överlevde men åsamkades allvarliga permanenta skador och men.

Johan åberopade nödvärn och nödvärnsexcess som tillämpliga för ansvarsfrihet. Han tillkallade psykolog som vittne för att styrka sitt psykiskt rubbade tillstånd. Domstolen utredde huruvida Johan agerade uppenbart oförsvarligt och vidare ifall han svårligen kunnat besinna sig.

2.5.5.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv utredning

Först och främst gick HD igenom tillvägagångssätten för att bedöma huruvida en nödvärnsgärning ska vara försvarlig. De gjorde detta i två steg. Första steget tog de genom att bedöma huruvida försvarshandlingen och skadan man riskerar att utsättas för står i förhållandevis god proportion till

varandra. Andra steget blev att avgöra ifall våldet som användes för att avvärja skadan var nödvändig och proportionerlig för att förhindra övergreppet. Därmed blir det tillåtet att använda sig utav livsfarligt våld om angreppet varit av samma art. Eftersom Johan i alla fall trodde att angreppet var livsfarligt blev det första steget godtaget. HD tog därefter sikte på omständigheterna i målet som pekar för eller emot steg två, alltså ifall våldet var behövligt för att avvärja faran. Omständigheter de la särskild vikt vid var tid och intensitet för händelsekedjan, vilket leder till att Johan föll på det andra steget eftersom händelsen varit tämligen utdragen. Dessutom var Sven redan påtagligt berörd av det första slaget vilket gjorde att det hade varit tillräckligt med skonsammare åtgärder för att undkomma vidare skada.

2.5.5.2 Nödvärnsexcess? – Subjektiv bedömning

Då Johans försvarsåtgärd var uppenbart oförsvarlig i förhållande till möjligheten att hejda angreppet kunde han endast undgå ansvar ifall det förevisade att han svårligen kunde besinna sig i enlighet med nödvärnsexcessrätten. Även i denna bedömning blev tidsförloppet en viktig faktor. Psykiska faktorer som rädsla och panik beaktas också i bedömningen.

Domstolen la först vikt vid Johans tidigare obefintliga lagbrytande erfarenheter gentemot Svens väldokumenterade brottsregister. Domstolen beaktade vidare Johans starka reaktion från dagen innan gärningen, då Sven hotade med kniv för första gången, vilket bevisligen påverkade Johans psykiska sinnestillstånd. Vidare såg de till hur familjen behandlat den förstnämnda incidenten genom att varna och varit fortsatt aktsamma. Utgången i Hammar-fallet blev avslutningsvis att åtalet ogillades och Johans invändning om nödvärnsexcess bifölls. HD avslog alltså talan och frikände Johan helt utan ansvar.³⁸

³⁸ NJA 2009 s. 234.

2.5.6 Samuraj-fallet

NJA 2012 s. 45 kommer i fortsättningen hänvisas till som Samuraj-fallet. I målet förekom en rad olika frågeställningar, endast de som är relevanta för utredningen kommer följaktligen att beaktas.

I fallet var den en man och en kvinna, fortsättningsvis kallade Karl och Malin, som var i ett förhållande och hade umgåtts under en kväll. Karl drack en större mängd alkohol och även Malin förtärde några glas vin. De såg två skräckfilmer och Malin gick sedan in till deras rum. Karl somnade troligtvis i soffan. Händelseförloppet därefter är oklart då ingen av dem har några tydliga minnesbilder. HD finner det sannolikt att Malin gick ut för att väcka Karl som fick en psykos på grund av hans berusade tillstånd i samband med yrvakenhet och nyligen sedda skräckfilmer. Karl hade troligtvis uppfattat det som att han var under attack och försvarade sig med ett samurajsvärd och högg Malin med ett flertal hugg. Därefter hamnade han i ett förvirrat tillstånd och tillkallade hjälp.

2.5.6.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning

Till att börja med kan nämnas att en rättspsykiatrisk undersökning var gjord som HD tog hänsyn till. Denna undersökte dock främst huruvida gärningen var begången under påverkan av en allvarlig psykisk störning i koppling till uppsåtsprövningen. Detta och rättspsykiatrisk vård avvisades.

HD gjorde sedan bedömningen att det var utrett att Karl inte objektivt sett varit angripen, det var istället fråga om putativt nödvärn då Karl hade felbedömde situationen i sitt ovan beskrivna tillstånd. HD ansåg att denna uppfattning ej var obefogad eftersom det inte hade varit fråga om några konflikter tidigare under den aktuella kvällen samt att det inte utkom motbevisande omständigheter.

HD konstaterade att det inte alltid är otillbörligt att handla på ett livshotande sätt. De angav att bedömningen skulle beakta hur den inbillade situationen hade sett ut för Karl, några klarheter kring detta framkom dock inte. Däremot ansåg HD att det inte tycktes obefogat att Karl

hade upplevt väckningen som ett livsfarligt överfall. Därmed bedömde de att hans agerande inte varit klart uppenbart oförsvarligt. Att han däremot fortsatte försvarsåtgärden trots att han efter en stund borde fått insikt om att det var en person som han inte kunde upplevt något motstånd eller hot ifrån avgjorde HD vara uppenbart oförsvarligt.

2.5.6.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning

HD gör en likartad bedömning som ovan gällande det subjektiva elementet. De noterar att bedömningen vid putativ nödvärnsexcess ska vara likställd med bedömningen av verklig nödvärnsexcess. Därefter fastställer de att Karl inte undgår ansvar på grund av nödvärnsexcess då han efter en stund borde ha kommit till medvetande och förstått att han angrep en icke motstridig eller hotfull person. Vid den tidpunkten skulle han kunnat besinna sig och avslutat sitt angrepp.³⁹

³⁹ NJA 2012 s. 45.

3 Analys

Inledningsvis sker en återkoppling till frågeställningarna som legat till grund för den rättsvetenskapliga uppsatsen.

1. På vilket sätt beaktas det subjektiva elementet under bedömningen av nödvärnsrätten?
2. Är tillvägagångssättet för bedömningen effektivt och systematiskt?
3. Finns det brister i bedömningen gällande det subjektiva elementet i nödvärnssituationen? I sådana fall, vad skulle kunna förbättras för att utreda den angripnes subjektiva upplevelse av en nödvärnssituation?

Den första frågan har besvarats under avhandlingen. De övriga två rättskritiska frågorna ska däremot behandlas i detta avsnitt med rättsutvecklande svar och diskussion.

3.1 Analys av rättsfall

Efter att ha granskat ovanstående HD-praxis har det framkommit likheter och skillnader. Härfter ska dessa granskas och analyseras.

Till att börja med prövades nödvärnsrätten i samtliga fall på ett likartat stegvis och konsekvent sätt. HD avgjorde ifall den angripne agerat uppenbart oförsvarligt enligt 24 kap 1 § BrB, och därefter ifall denne i sådana fall svårligen kunnat besinna sig enligt 24 kap 6 § BrB. Vidare var bedömningarna snarlika gällande faktorer domstolen angav som betydelsefulla.

3.1.1 Uppenbart oförsvarligt? – objektiv bedömning

I det första steget granskade HD ifall personen agerat uppenbart oförsvarligt utifrån objektiva omständigheter. I alla ovannämnda fall vägde domstolen omständigheterna mot varandra för att bedöma försvarligheten. Faktorer som var av betydelse i alla rättsfall var framför allt proportionerlighet av åtgärden i förhållande till den förväntade skadan, samt ifall den vidtagna åtgärden var nödvändig för att avvärja faran. Omständigheter som systematiskt beaktades och vägdes mot varandra var å ena sidan ifall personen befunnit sig i en pressad och klämd position, vilken typ av hot det var fråga om samt tidsomfattningen och å andra sidan ifall den angripne använde sig utav något slags tillhygge, dess farlighet och ifall åtgärden var riskfylld och av allvarlig karaktär.

En skillnad mellan avgörandena var att i vissa fall beaktades det subjektiva elementet redan vid granskning av ifall handlandet varit uppenbart oförsvarligt. Tanken är att endast objektiva förhållanden ska vägas in i detta skede. När det var fråga om putativt nödvärn eller när den angripne hade förväntningar om att personen kunde vara farligare än den egentligen var beaktades de subjektiva uppfattningarna tidigare än vanligt. Detta troligtvis på grund av att putativt nödvärn är en inbillning, vilket då kräver en inblick i hur situationen har tett sig för denne. När det däremot var fastställt att det var fråga om putativt nödvärn utgick den fortsatta utredningen, i det aktuella steget, från objektiva omständigheter som i vanliga fall.

Det bör även nämnas att domstolarna kommenterade tillhyggets betydelse i bedömningen. Alltså ifall det görs skillnad mellan situationer då det endast är fråga om handgripligheter och då den angripne tar hjälp av ett tillhygge och vidare åtskillnad mellan olika slags vapen. I denna fråga framkom det å ena sidan att nödvärnsrätten inte är begränsad i våldshänseende utan är relativ, å andra sidan uttryckte HD att det endast i särskilda fall kan anses berättigat att tillgripa våld med ett så pass farligt tillhygge som kniv eller skjutvapen. Resultatet av dessa motstridiga

förhållningssätt blev att bedömningarna trots allt är relativa och ska alltså se till hur stort hotet varit men att viss återhållsamhet i beviljandet av våld med farligt vapen genomsyrar bedömningen. Domstolen blev mer försiktig med att godta en nödvärnsinvändning utan att grundligt överväga ifall hotet verkligen varit så pass allvarligt att åtgärden blev försvarlig.

3.1.2 Nödvärnsexcess? – subjektiv bedömning

Vad gäller bedömningen av nödvärnsexcess övergick samtliga HD-avgöranden till att bedöma hur den angripne subjektivt hade uppfattat angreppet. De såg då återigen till de objektiva omständigheterna men med beaktande av hur den angripne kunde ha berörts av dessa och la ofta vikt vid tid och hast. Vidare granskade de övriga subjektiva tillstånd och reaktioner som t.ex. rädsla, yrvakenhet, förmåga till förnuft och eftertänksamhet, samt ifall rädslan varit uppbyggd och överhängande. Det fick även betydelse ifall den angripne till en början hade försökt avvärja faran men att detta inte hade fått något gehör. Det stod klart att nämnda omständigheterna kunde variera från fall till fall och ha olika vikt beroende på situationen. En helhetsbedömning gjordes därför av vilka faktorer som kunde ha påverkat personen och dennes reaktion.

Skillnader i bedömningarna av nödvärnsexcess var att de kunde se olika ut. Tillvägagångssättet framstod som mer dynamiskt än när domstolen endast ser till objektiva förhållanden. Omständigheterna värderas till en början på ett likartat sätt, som förklarats ovan, men det är vilken effekt dessa omständigheter har på den angripne som blir avgörande. Däremot bortdömdes nödvärnsexcess i vissa fall utan vidare antydning eller efter en kort formulering om att personen borde haft förmåga att besinna sig när denne efter en stund kommit till medvetande, likt Samuraj- och Rån-fallet. Möjligtvis avvisade domstolen dessa invändningar med grund i ytterligare resonemang som de inte redovisade för i domskälen. I annat fall kan jag tycka att dessa är något bristfälliga i jämförelse med t.ex. Hammar-fallet då domstolen tagit in olika insynsvinklar för att bedöma hur situationen tedde sig för den angripne.

3.2 Bedömning av Vallåkra-fallet

Naturligtvis är fallet mer komplext, men utifrån det material jag har tagit del av gör jag följande bedömningar i det oavslutade Vallåkra-fallet som redogjordes i anslutning till övrig HD-praxis.

Nödvärn var aktuellt när bröderna krossade rutan och även personligt angrepp kunde vara förväntat. Angående ifall agerandet var uppenbart oförsvarligt var omständigheter som talar emot detta främst att Karl-Gustaf var försatt i en klämd och pressad situation på en ödslig plats sent på kvällen, samt att det var två beväpnade personer, med motiv för sitt angrepp, mot en. Vidare att Karl-Gustaf uppfattade faran som livshotande i förening med tidigare hot och aggressivitet från bröderna. Omständigheter som talar för att handlingen var uppenbart oförsvarlig är främst att Karl-Gustaf använde sig utav allvarliga åtgärder med ett livsfarligt tillhygge. Vidare var tidsförloppet kort men ej av brådslande karaktär då gärningsmännen inte visade något ytterligare försök till överfall efter att ha krossat rutan. Angreppet var således inte aktivt när Karl-Gustaf sköt. Ett skonsammare alternativ hade varit möjligt genom t.ex. ett varningsskott istället för två livsfarliga siktade skott. Handlingen får därmed anses uppenbart oförsvarlig.

Angående ifall Karl-Gustaf svårligen kunnat besinna sig kan ovanstående omständigheter beaktas i förhållande till Karl-Gustafs sinnestillstånd. Han var i ett panikartat chocktillstånd, hade problem med hjärtat samt hade sedan tidigare byggt upp en rädsla för bröderna och vidtagit försiktighetsåtgärder. Man kan anse att händelseförloppet varit tämligen kort och att avfyra två skott med ett hagelgevär görs utan omladdning, vilket kan ske reflexmässigt för en van jägare. Vidare har hagel en större träffyta än ett kulgevär. Dock framgår det av t.ex. Hammar-fallet att drastiska åtgärder, som att skjuta två livsfarliga skott, kan kräva ett varnande försök att avvärja faran. Sammantaget blir däremot min bedömning att Karl-Gustaf varit i ett sådant tillstånd där han inte kunnat besinna sig då den långvariga rädslan övergick till ett instinktivt handlande och borde därmed gå ansvarsfri.

3.3 Diskussion

Avslutningsvis ska en diskussion sammanställa den sista frågeställningen utifrån ovanstående analys med kritik och försvar. Det har framkommit att bedömningarna är tämligen systematiska och även i de flesta fall effektiva, men det har även visat sig finnas rum för diskussion gällande brister och förbättringar.

Trots att domstolarna har antytt att de har sett till de subjektiva uppfattningarna som har framträtt så är dessa föreställningar ofta enkelt uttryckta känslor såsom t.ex. allmän rädsla eller stress. För att en mer utförlig redogörelse av hur en person subjektivt har uppfattat en händelse kan det behövas noggrannare inblick i dennes sinnestillstånd. För att det ska bli möjligt med en sådan insyn i den mänskliga reaktions- och behärskningsförmågan kan förslagsvis hjälp tas från psykologikunskap.

Domstolens tillvägagångssätt kan anses försvarligt genom att bedömningen annars blir komplicerad och ifall den enskildes psykiska tillstånd ska granskas i detalj kan det försvåra en enhetlig bedömningsmetod. Ett motargument för att en sådan genomförlig utredning skulle gynna prövningen är att utgången skulle bli så rättvis som möjligt. Det nuvarande tillvägagångssättet kan anses vara lite utav en genväg, att peka på komplexa känslor som rädsla och panik kan leda till att omfatta många grader av känslor och en stort antal fall. En problematisk konsekvens uppstår då personer kan reagera olika under påverkan av dessa känslor samt hantera sin reaktion på olika sätt. Som Lars Kruse konstaterade så krävs det insyn i den mänskliga kapaciteten, att handla på ett förnuftigt sätt under livshotande press, för att kunna göra en bedömning av ifall denne kunnat besinna sig. Mitt förslag till förbättring är att systematiskt ta hjälp av psykiatri i dessa bedömningar. Alltså ska det till skillnad från nuvarande praxis inte krävas att en angripen tillkallar en psykolog som vittne eller att det är kopplat till utredning om psykisk störning utan bedömningen görs i samtliga fall i samråd med psykologisk expertis. På så sätt blir det säkerställt att det subjektiva elementet tas i beaktning på ett effektivt, systematiskt och framför allt fackmannamässigt tillvägagångssätt.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Proposition 1993/94:130.

Övrig litteratur

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, Kriminalrättens grunder, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013.

Blomkvist, Curt, Rätten till självförsvar: om tillåtet och otillåtet våld i nödsituationer, Forum, Stockholm, 1972.

Halén, Ann-Christine & Olson, Anna, Nödvarnsrätt och möjligheter till ersättning, Fischer, Stockholm, 1991.

Jareborg, Nils, Allmän kriminalrätt, Iustus, Uppsala, 2001.

Jareborg, Nils, Brottsbalken: kap. 23-24 med mera, Iustus, Uppsala, 1985.

Jareborg, Nils, Straffrättens ansvarslära, Iustus, Uppsala, 1994.

Jareborg, Nils & Ulväng, Magnus (red.), Tanke och uppsåt, 1. uppl., Iustus, Uppsala, 2016.

Leijonhufvud, Madeleine, Wennberg, Suzanne & Ågren, Jack, Straffansvar, 9., [omarb.] uppl., Wolters Kluwer, Stockholm, 2015.

Övriga källor

Kruse, Lars; försvarsadvokat i Vallåkra-fallet. Intervju 2016-12-09.

Rättsfallsförteckning

NJA 1990 s. 210

NJA 1994 s. 48

NJA 1995 s. 661

NJA 2009 s. 234

NJA 2012 s. 45

B 5717-15